

Vuk'uzenzele

Yi humelerisiwile hi: Vufambisi bya Mfumo bya Vuhlanganisi na Mahungu (GCIS)

English/Xitsonga

Nyenyanyana 2023 Nkandziyiso 1

Vatshami va tirhisana ku lwisana na ku pfumaleka ka mitirho na vusweti

Mont d'Or Oporn Kruger Lodge leyintshwa eMpumalanga yi tumbuluxele vanhu va le mugangeni mitirho yo hundza 35 kutafika sweswi. Xitombe: GCIS

More Matshediso

Ntlawa wa vantshwa wa vadyondzi lava thwaseke va le Welverdiend eBushbuckridge, eMpumalanga, va hlanganile hi 2001 va vumba vandla ra ntirhisano leri sweswi ri nga tumbuluxa mitirho yo hundza 35 eka sekita ya vuphumba.

Mutlharweni Cooperative

Ltd i xikombiso xa kahle xa leswi nga fikeleriwaka loko vaaki va hlangana no tirhisana na tikhamphani leti nga na ntoko ku lwisana na vusweti na ku pfumaleka ka mitirho eka vaaki.

Hi ku ya hi Matsalanankulu wa nhlango wa vandla lera ntirhisano, Clifort Mathebula, vandla lera ntirhisano ri tumbuluxiwile hi 2001 hi 17 wa vantshwa lava nga tirhiki eka ndhawu ya le makaya ya Welverdiend lava

a va thwasele tidyondzo ta mitirho yo hambanahambana, ku katsa vudyondzisi, ntivotinkota na vuphumba, exikarhi ka swin'wana.

“Xikongomelo a ku ri ku tumbuluxa vandla ra ntirhisano leri nga ta tumbuluxa mitirho eka sekita ya vuphumba hikuva ndhawu ya ka hina yi kumeka eka mindzilekano ya Ntanga wa Rixaka wa Kruger na Ntanga wa Swiharhi wa Manyeleti,” a vula. Mathebula u engetele leswaku

ku tiyisela ka xivono no yisa emahlweni vandla lera ntirhisano a swi nga olovi, kambe ku hela ntamu a swi kalangi swi va ndlela leyi va nga ehleketa ku yi hlawula.

“Eka malembe mangari-mangani loko hi sungule ku va kona, hi kote ku kuma misava ya 50 wa tihekita eka ndhawu ya le Welverdiend, naswona Ndzawulo ya Vuphumba ya Rixaka yi hakelele phurojeke ya hina yo aka loji hi kwalomu ka R10.9 wa timiliyoni exikarhi ka 2005 na 2008. Khombo ra kona, a hi kotangi ku heta phurojeke hikuva hi heleriwile hi timali,” ku vula Mathebula.

Loko hi ri karhi hi lavana na tindlela to hetisa phurojeke, vandla lera ntirhisano ri teke xiboho xo sungula Wild Olive Tree Camp hi 2013 ku nyika vuphumba ndhawu yo tshama ya matende, leyi nga sungula ku tirha hi 2014.

Hi 2021, vandla lera ntirhisano ri kumile nyiko ya R5 wa timiliyoni kusuka eka Industrial

Development Corporation (IDC) of South South Africa Ltd ku hetisa ku aka loji leyi. IDC yi na ntirho wo hakelele minogoloko na nsetelo wo kuma ndzingano eka vatirhisani laha ku nga na nhlango.

Sweswinyana, Xandla xa Holobye wa Vuphumba, Fish Mahlalela, u simekile 10 ra tikamara ta xiyimo xa le henhla eka loji leyi tanihi xiphemu xa xiyenge xo sungula xa phurojeke.

Hi nkarhi wa ku akiwa ka loji leyi, vanhu va le mugangeni a va tumbuluxeriwile 35 wa mitirho ya nkarhi wo koma. Loji leyi yi kunguhata ku engetela swiyindlwana swa 10 na ku tisa swiharhi swa laha kaya eka ndhawu leyi ku endlela ku tumbuluxela vanhu va le mugangeni mitirho yo tala.

Sweswi vandla lera ntirhisano ri na vatirhi va 20 eka loji leyi na 15 enkambeni, naswona ri na makungu yo thola vanhu va le mugangeni vo hundza 200 eka nkarhi lowu taka.

“Hi tlhele hi letela mufambisi kusuka eka emugangeni wa ka hina leswaku a fambisa bindzu leri,” a vula.

Nhloko ya Timhaka ta Mabindzu eka IDC Tshepo Ramodibe u vula leswaku ku vekisa eka loji leyintshwa swi kongomisiwile eka ku pfuxa

Swi ya emahlweni eka pheji ya 2

CACH: You can still apply for admission to higher education

Page 6

Sho Madjozi debuts her author career

Page 16

Ku hlaya Vuk'uzenzele dawuniloda GOVAPP eka:

Secha SA Government eka Google playstore kumbe appstore

HLANGANA NA HINA

Vuk'uzenzele

@VukuzenzeleNews

Webusayiti: www.gcis.gov.za

Imeyili: vukuzenzele@gcis.gov.za

www.vukuzenzele.gov.za

Riq: (+27) 12 473 0103

Tshedimotsetso House:

1035 cnr Frances Baard and Festival streets, Hatfield, Pretoria, 0083

YA MAHALA A YI XAVISIWI

Swi ya emahlweni kusuka eka pheji ya 1

sekitara ya vuphumba hi vuntshwa endzhaku ka ku onhaka loku vangaweke hi ku pfariwa ka tiko hinkwaro. "I xiphemu xa qhinga ra hina lero anama ro vekisa eka nxaxamelo wa nkoka wa vuphumba eMpumalanga no pfuxelela sekitara leyi nga na nkoka eka ikhonomi ya xifundzakulu," a vula.

Ndlela leyi vandla lera ntirhisano ri nga swi kota hayona

Vandla lera ntirhisano ri tirhisani na Indalo Inclusive South Africa (IISA), lowu nga

nhlango lowu nga bindzuri-siki (NPO) lowu seketelaka no tlakusa ku endliwa ka bindzu hi ndlela yo hlanganisa vanhu, ku nga onhi mbangu, ku katsa vanhu hinkwavo, na vutihlamuleri laha tikweni.

Ri tirha eka tisekitara to hambanahambana ku katsa na mati, vurimi, eneji, vuphumba, na swilo hinkwaswo leswi hanyaka, exikarhi ka swin'wana.

Vandla lera ntirhisano ri tlhela ri tirhisana na Mont d'Or Clarens Group, leyi nga khamphani leyi fambisaka tihotela laha Afrika-Dzonga.

"Tanihi xiphemu xa ntwanano wa vutirhisani, vandla lera ntirhisano ri na 51% ta mikavelo ya khamphani," ku vula Mathebula.

U engetela leswaku ndzima leyi i xikombiso lexi rhangeke emahlweni xa ndlela leyi vutirhisani exikarhi ka mfumo na lava nga riki eka mfumo byi nga tirhaka kahle ku aka tisekitara na mabindzu, hi nseketelo wa mfumo.

Mulawuri tlhelo Nhloko ya Matirhelo eka IISA, Rest Kanju, u vula leswaku NPO a yi ri na vutihlamuleri byo kondletela vutirhisani, lebyi sunguriweke kwalomu ka malembe manharhu lama nga hundza hi nkarhi lowu ntungukulu wa COVID-19 a wu tinyike matimba.

Tanihi xiphemu xa ntwanano, 10% ta mivuyelo ya Opern Kruger Lodge ti kongomisiwa eka IISA hikwalaho ka leswi yi kondletelaka misingiriko

ya vanhu na ya ikhonomi eka loji leyi.

Kanju u vula leswaku ku sungula phurojeke ya muxaka lowu swi lava ku twisisa mats-hamelolo ya swilo eka vaaki va ndhawu yoleyo, ku tiyimisela na ku lehisa mbilu. Swi tlhela swi lava nkavuciva na mafumelo ya kahle leswaku swirho hinkwaswo swi papalata swendlo swihi kumbe swihi swa vukungundzwana.

U bela Mutlhwari Cooperative mavoko ku va yi hlanganisile vanhu lava nga na swikili swo hambanahambana eka ndhawu yin'we tanihi-leswi sweswo swi tisaka ku humelela.

Masipala wa Muganga wa Bushbuckridge na wona wu hoxe xandla hi ku hoxa fense

na gedde eka loji.

Ku kuma vuxokoxoko hi vutalo hi mayelana na Indalo Inclusive South Africa, endzela www.iisa.org.za, imeyilela info@indaloinclusive.org.za kumbe u fonela **012 844 0135**. Ku kuma vuxokoxoko hi vutalo hi mayelana na Mutlhwari Cooperative Ltd, imeyilela info@wildolivetreecamp.co.za

Ku hlengelela switirhisiwa: Hilaha u nga andzisaka mali ya wena hakona

Xitombhe: Ncumisa Ndalu

Ku hlengelela switirhisiwa swi hunguta mali ya wena ya girosa ya n'hweti na n'hweti hi ku famba ka nkarhi naswona swi ku hlayisela mali.

Ncumisa Ndalu

Swikoxo swa mbanangu wa ikhonomi swa nkarhi wa sweswi swi lava tindlela letintshwa to endla swilo. Loko mali yi ri na nkoka swinene, kutani vutomi a byi yimile ku ringana malembe mambirhi hikuva a ku ri na mali yitsongo swinene kumbe a ku ri hava leyi rhendzelekaka.

Emikarhini ya khale, mindyangu a yi hanya hi ku xava hi swo tala. Namuntlha, vanhu va hlengelela switirhisiwa, leswi

vulaka leswaku loko xikumiwa xa nkoka xi chipisiwile, va xava hi swo tala hilaha va nga kotaka hakona.

Hikwalahokayini swi ri swa nkoka?

Ku hlengelela switirhisiwa swi hunguta mali ya wena ya girosa ya n'hweti na n'hweti hi ku famba ka nkarhi naswona swi ku hlayisela mali. Tanihi xikombiso, loko u xava xitatisi xo olovisa mpahla hi R30 n'hweti yin'wana na yin'wana kutani xi chipisiwa xi va R20 kutani u xava 12, u ta hlayisa R120 eka 12 wa tin'hweti. Vuyelela leswi hi swilo swo tala leswi

nga eka nxaxamelo wa wena wa girosa kutani u hlalela mali ya wena ya n'hweti na n'hweti yi hunguteka!

Hi swihi switirhisiwa leswi u nga swi hlengelelaka?

Xilo xin'wana na xin'wana lexi nga na vutomi byo hlayiseka nkarhi wo leha exelufini lexi nga ta ka xi nga onhaki, tanihi swihlantswi swa matimba na swakudya leswi nga emathinini na leswi omisiweke. Xilo xa nkoka lexi u faneleke ku xi tsundzuka i ku xava swilo leswi ndyangu wa wena wu swi dingaka hakunene nas-

wona wu swi tirhisaka nkarhi na nkarhi. U nga xavi hi xikongomelo xo xava kumbe ntsena hileswi nchumu wo karhi wu chipisiweke.

Xana u nga wu aka njhani nhlengeleto wa switirhisiwa?

Ku aka nhlengeleto wa switirhisiwa i phuroseso; swi teka nkarhi na ku lehisa mbilu. Aswi koteki ku kuma xilo xin'wana na xin'wana hi nkarhi wun'we, hikokwalaho dyondza ku xava leswi u nga swi kotaka naswona u tikhoma ku ringanela ku kota ku fambela ekule loko ntwanano wu nga ri kahle ku ringanela.

Xana u swi tivisa ku yini loko u ri karhi u kuma ntwanano wa kahle?

U boheka ku tiva mixavo ya wena leswaku u kota ku vona ntwanano wa kahle. Leswi swi vula leswaku loko u ri karhi u famba hi tindlela ta le ndzeni ka vhengele, u fanele ku languta mixavo naswona u tsundzuka leswi u swi vonaka. U nga ha tirhisa hambu ku ri simatifoni

ya wena ku endla xikambelo xa nxavo loko u ehleketa leswaku u kumile mbhukuto.

Hi swihi swihoxo swin'wana leswi vahlengeleti va switirhisiwa va swi endlaka?

- Ku xava swilo leswi va nga swi tirhisiki.
- Ku nga tirhisi nawu wa ku rhanga ku nghena, ku rhanga ku huma. Hi marito man'wana, ku veka swikumiwa leswintshwa endzhaku ka swikumiwa leswa khale loko u paka swilo leswi u swi xaveke.

Xana u swi papalata njhani ku swi tlangisa?

Endla ndyangu wa wena wu va vatirhisani va wena va ku hlengelela switirhisiwa ku endlela leswaku va twisisa leswaku hikwalahokayini u swi endla. Swi tlhela swi va swa nkoka ku landzelerisa xitoko xa wena, hikuva ndyangu wa wena wu ta swi tiva leswaku wa swi tiva leswi nga eka xitoko kutani wu endla hi vutihlamuleri.

government communications

Department: Government Communication and Information System
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Tel: 012 473 0353

Email: vukuzenzele@gcis.gov.za

Address: Private Bag X745, Pretoria, 0001

Head of Editorial and Production

Regomoditswe Mavimbela
Regomoditswe@gcis.gov.za

Acting Editor-in-Chief

Zanele Mngadi | Zanelemngadi@gcis.gov.za

Managing Editor

Tshepo Nkosi | Tshepon@gcis.gov.za

News Editor

More Matshediso

Writers: More Matshediso

Graphic Designers

Tendai Goneshe | Benny Kubjana

Production Assistants

Jauhara Khan | Sebastian Palmer

Language Practitioners

Nomgcibelo Motha | Boitumelo Phalitse
Thandolunye Khulu | Mahanyele Ramapala

Vuk'uzenzele
is published by Government
Communications (GCIS)

Distributed by:
ON THE DOT

Printed by:
RISSING SUN PRINTERS
The Johannesburg Source

The material in this publication may be reproduced, distributed, or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the prior permission of the publisher on condition that this publication shall be credited as the source.

Xihungwana xara lembe lerintshwa hi Phuresidente Cyril Ramaphosa

I nkarhi wo sungula hi vuntshwa eka swiyenge swo hlaya leswi khumbaka vutomi bya hina na ku teka swiboho ku endla swilo ku antswa.

Wu tlhela wu va nkarhi wa ntshebo – ntshebo wa vutomi byo antswa eka hina, na ku va swilo swi antswa eka tiko leri hi ri rhandzaka hinkwerhu.

2022 yi vile lembe ro tika. I lembe leri vanhu va Afrika-Dzonga va nga ya emahlweni va tiyisela maxangu lama vangiwaka hi ku pfumaleka ka mitirho, vusweti na ku pfumaleka ka ku ringana loku phikelelaka.

Ehenhla ka leswi hi tikumile hi langutanile na ku tlakuka ka mixavo na nkayakayo wa eneji. Hi tlhela hi tikeriwa hi ku lahlekeriwa hi varhandziwa va hina hikwalaho ka timhangu to hlaya.

Ku humelele timhangu to vava leti onheke havumbirhi bya vutomi na tindlela to tihanyisa.

Leswi swi katsa tindhambi, tinghozi ta swifambo leti vangeke mafu, mafu ya le tithavhenini, ku wa ka makhumbi ya madamu, ku dyiwa hi mati, mindzilo ya le swidakanini na leswi swa ha ku humelelaka, ku buluka ka thangi ra swip-furhisi eBoksburg eGauteng loku dlayeke vanhu lava nga riki ehansi ka 41.

Vavanuna va vantshwa vo hlaya va lahlekeriwile hi vutomi hi nguva ya ngoma, swi cinca nkarhi lowu a wu fanele wu va wo tsaka no tlangela ku va nkarhi wa gome.

Miehleketo na swikhongelo swa hina swi le ka mindyangu leyi loveriweke. Hosi a yi vukarhe na ku chavalela

Xitombhe: Amenic181 on Unsplash

mindyangu hinkwayo leyi lahlekeriweke hikwalaho ka timhangu leti.

Eka hikwaswo leswi nga endleka eka lembe leri nga hundza, hi fanele ku tshama hi ri na ku langutela leswa kahle na ku tshemba. Hikuva ku tshemba ku tisa ku langutela ku endleka ka swilo swa kahle.

Hambileswi hi nga langutana na nkarhi wa mabubutsa eka vutomi bya tiko, mabubutsa ku fika laha ya hundzaka.

Malembe mambirhi lama nga hundza ntungukulu wa COVID-19 wu hlaserile hi xihatla, ndzi te hi ta hlula. Hakunene hi hlurile.

Ntungukulu wa COVID-19 a wa ha lawuli ndlela leyi hi hanyaka vutomi bya hina hayona. Hi swi kotile ku sirhelela vaaki lava nga sirhelelehangiki eka ku onha ka wona lokukulu.

Ikhonomi ya hina yi le ku kuleni nakambe naswona sweswi yi kule ku hundza laha a yi ri kona loko ku nga se va na ntungukulu lowu. Eka lembe leri nga hundza, ku tumbuluxiwile kwalomu ka 1.5 wa timilyoni ta mitirho.

Xihlohloteri xa Mitirho xa Phuresidente, lexi tiseke swivandlanene eka vaakatiko vo

hundza miliyoni, xi le ku kuleni no humelela.

Hi le ku antswiseni ka mbangu wa matirhelo ya mabindzu no koka rinoko ra vuvekisi lebyintshwa.

Hi le ku cinceni ka matirhelo ya tibuwa ta hina na swiporo, na le ka tisekitara ta hina ta swihangalasangungu swa xielekitironiki, mati na gezi.

Hi le ku tirheni hi matimba ku herisa nkayakayo wa ku timiwa ka gezi hi ku siyerisana ka tindhawu. Hi le ku engeteleni ka mpimo wa eneji leyipfuxetekaka eka giridi.

Mivuyelo ya ntirho lowu yi nga va yi nga vonaki hi xihatla, kambe hi fanele ku langutela leswaku matshalatshala lawa ma ta hunguta xidingo xa ku timiwa ka gezi hi ku siyerisana ka tindhawu hi switsongot-songo kufikelaloko swi nga ha laveki.

Eka lembe leri nga hundza, ku vile na ndzima yo vonaka eka ku lwisana na vukungundzwana. Khomixini ya ku Tekiwa ka Vulawuri bya Mfumo yi tisile xiviko xa yona xo hetelela naswona mfumo wu sungurile kungu ro tirhisa swibumabumelo swa yona.

Ku vile na ku khomiwa ko

hlaya, ku tengisiwa na ku gweviwa eka vukungundzwana na milandzu leyifambelanaka na ku tekiwa ka vulawuri bya mfumo. Mitsengo ya le henhla ya timali leti yiviweke yi vuyiseriwile eka tikhamphani ta mfumo to fana na Eskom na Transnet.

Kufana na leswi lembe lerintshwa ku nga nkarhi wo sungula hi vuntshwa eka vutomi bya hina, swi fanele ku va tano na le ka vutomi bya rixaka ra ka hina.

Vanhu va le Afrika-Dzonga va lava ku vona mitlhontlho ya tiko ra ka hina ya gezi yi lulamisiwa. Va lava ku vona swendlo swo tika swo lwisana na vukungundzwana. Va lava ku hanya vutomi bya xindzhuti na ku va na mitirho. Va lava ku hanya va hlayisekile, ntshunxeke na ku rhula.

Hi fanele ku aka ehenhla ka ntirho wa nkoka lowu endliweke eka lembe leri nga hundza ku lawula migingiriko ya hina eka lembe leri landzelaka. Hi fanele ku tiyisa xandla ku lwisana na vusweti na ku pfumaleka ka ku ringana, ku pfumaleka ka mitirho, vugevenga na madzolonga lama simekiweke eka rimbewu.

Leswi hi leswi vanhu va Afrika-Dzonga va swi lavaka naswona swi nga va fanela.

Hambiloko hi langutanile na mitlhontlho ya nkarhi wa sweswi na ya nkarhi lowu taka, vanhu va Afrika-Dzonga va ha ri na ku tshemba eka vukulu bya rixaka ra ka hina. Va tiyiserile ku vona tiko ra ka hina ri humelela.

Loko hi languta eka leri hi nga langutana na rona, hi ndhundhuzela vanhu va Afrika-Dzonga vo hlaya vo hlawuleka lava tirheleke rixaka ra ka hina.

Hi ndhundhuzela vaponisi va le matini, vatirhi va xilamulelamhangu, vahlayisi va nawu, vatimelandzilo, vaongori, madokodela na vatirhi van'wana va nhlayiso wa rihanyo.

Hi ndhundhuzela vadyondzisi va ka hina, lava tirheke hi matimba ku vuyelerisa tikamara to dyondzela tanihi tindhawu to dyondza, na le ka vadyondzi havoxe lava nga tirha hi matimba lama kotekaka eka tisenhara to dyondzela.

Hi khensa vatirhi lava tirhaka hi matimba, mabindzu na vaphakeri lava hlayisaka switarata swa ka hina swi tshama swi basile, lava tleketlaka vakhandziyi, na lava nyikaka makaya ya hina vukorhokeri byo hambanahambana.

Hi bela van'wamapurasi na vatirhi va le mapurasini lava hi kumelaka swakudya mavoko. Hi khensa lava nga va na tintswalo eka vaxanisiwa va timhangu na ku pfuneta kwihi kumbe kwihi na hi ndlela yihi kumbe yihi leyikotekaka.

Vumunhu bya hina na vun'we bya hina hi mikarhi ya maxangu hi swona swi hi endlaka vanhu lava hi nga vona.

A hi ngheneni eka 2023 hi xitiyanhlana na ku sihalala loku hi tivekaka hakona. A hi yeni emahlweni no tshamela ku ringeta, hambiloko swi tika.

Hi ku tirhisana, hi nga swi kota naswona hi ta ri aka tiko ra ka hina. Hi nga swi kota naswona hi ta yi antswisa ikhonomi ya hina na ku antswisa vutomi bya vanhu va ka hina.

Kwihi kumbe kwihi laha mi nga kona eka nkarhi wa sweswi, ndzi mi navelela lembe lerintshwa ra ntsako, ku humelela na ku rhula. **U**